

Arthur Schopenhauer

**Svet ako vôľa
a predstava**

II.

ARTHUR SCHOPENHAUER

SVET AKO VÔĽA A PREDSTAVA

II.

Elektronická kniha

Grunt

Bratislava 2021

Z nemeckého originálu

Arthur Schopenhauer: *Die Welt als Wille und Vorstellung* (Haffmans Verlag, Zürich 1991)

preložila Patrícia Elexová.

Prekladateľka ďakuje R. Macovi a V. Balekovi za priateľskú pomoc a cenné podnety, ktorými prispeli ku konečnej podobe tohto prekladu.

Vedecká redakcia: Miroslav Marcelli

Jazyková redakcia: Oľga Baginová

Grafický návrh obálky s použitím fotografie autorky prekladu: Michal Kováč

V edícii Grunt v roku 2021 vydala Patrícia Elexová.

Translation © Patrícia Elexová

ISBN 978-80-570-2766-9 (PDF)

ISBN 978-80-570-2767-6 (EPUB)

ISBN 978-80-570-2768-3 (MOBI)

DRUHÝ ZVÄZOK,

***ktorý obsahuje doplnky k štyrom knihám
prvého zväzku.***

Paucis natus est, qui populum aetatis suae cogitat.

Sen.¹

¹ „Kto pomýšľá len na ľudí svojej doby, ten sa narodil len pre málo ľudí.“ Seneca: *Epistulae*, 79, 17. In: Seneca, *Listy I*, Turčiansky sv. Martin, Matica slovenská 1947, s. 275. Slov. prekl.: M. Okál. (Pozn. prekl.)

DOPLNKY

K PRVEJ KNIHE

„Prečo sa nechceš s nami ráčiť,
aké ťa od nás ťahajú preč sily?“

„Nepíšem, aby som sa páčil,
lež aby ste sa niečo naučili.“

GOETHE²

² Goethe: *Zahme Xenien*, I, 2. In: Goethe, *Vo vlastnom zrkadle*, Bratislava, Slovenský spisovateľ 1982, s. 64.
Slov. prekl.: M. Richter. (Pozn. prekl.)

K PRVEJ KNIHE

Prvá polovica

Učenie o názornej predstave

(K § 1–7 prvého zväzku)

KAPITOLA I

K IDEALISTICKÉMU ZÁKLADNÉMU NÁHĽADU

Nespočetné svietiace gule v nekonečnom priestore. Okolo každej z nich krúži približne tucet menších, osvetlených. Ich horúce vnútro je obalené stuhnutosťou chladnou kôrou, ktorej plesňový povlak vytvoril živé a poznávajúce bytosti; – toto je empirická pravda, realita, svet. Pre mysliacu bytosť je to však neveľmi príjemná situácia, nachádzať sa na jednej z týchto nespočetných gúľ, vznášajúcich sa v bezhraničnom priestore, a nevedieť ani ako sa tam ocitla, ani kam smeruje; byť len jednou z množstva podobných bytostí, ktoré bojujú, naháňajú sa a trýznia rýchlo a neúnavne vznikajúc a zanikajúc v čase bez začiatku a bez konca. A pritom nikde nič stále, iba hmota a opakovanie tých istých rozmanitých organických foriem, prostredníctvom istých ciest a kanálov, čo sú tu iba raz. Všetko, o čom nás môže poučiť empirická veda, je iba presnejšia povaha a pravidlá týchto dejov. – Tu konečne si novoveká filozofia, najmä prostredníctvom BERKELEYHO a KANTA uvedomila, že toto všetko je predsa najprv iba MOZGOVÝ FENOMÉN a je to zaťažené takým množstvom veľkých a rozmanitých SUBJEKTÍVNYCH podmienok, že jeho mylne predpokladaná absolútna reálnosť sa stráca a prenecháva miesto celkom inému poriadku sveta, ktorý by mal byť základom tohto fenoménu, t. j. mal by sa k nemu tak, ako sa má vec sama osebe k číremu javu.

„Svet je moja predstava“ – je rovnako ako Euklidove axiómy veta, ktorú musí každý, len čo jej porozumie, uznať ako pravdivú; hoci nie je z tých viet, ktorým porozumie každý, len čo ich začuje. – Charakter novovekej filozofie sa popri probléme morálnej slobody vyznačuje a je tvorený uvedomením si tejto vety v spojení s problémom vzťahu ideálneho k reálnemu, t. j. sveta v hlave so svetom mimo hlavy. Totiž až potom, čo sa ľudia po tisícročia pokúšali filozofovať v číro OBJEKTÍVNEJ rovine sa zistilo, že spomedzi mnohého, čo robí svet takým záhadným a podivným, je najbližšie a prvé to, že nech je svet akokoľvek nesmierny a mohutný, jeho jestvovanie predsa visí na jedinom vláčenku: a tým je zakaždým vedomie, v ktorom svet vystupuje. Táto podmienka, ktorou je jestvovanie sveta neodvolateľne

zaťažené, mu vtlača, napriek všetkej jeho EMPIRICKEJ reálnosti, pečať IDEALITY, a tým čirej JAVOVOSTI. Preto, prinajmenšom z jednej stránky, musí sa rozpoznať jeho podobnosť snu, ba aj ich spolupatričnosť v rámci tej istej triedy. Totiž, tá istá mozgová funkcia, ktorá počas spánku vykúzli dokonale objektívny, názorný, ba rukolapný svet, musí mať rovnako veľký podiel aj na spodobení objektívneho sveta v bdlosti. Obidva svety, hoci sú svojou látkou odlišné, sú totiž predsa zjavne odliate z jednej formy. Touto formou je intelekt, mozgová funkcia. – DESCARTES je pravdepodobne prvý, kto dospel k takému stupňu uvedomenia, aký si žiada táto základná pravda, a v dôsledku toho ju, hoci zatiaľ iba v podobe skeptickej nedôverčivosti, urobil východiskovým bodom svojej filozofie. Tým, že *Cogito ergo sum*³ chápal ako jediné isté, jestvovanie sveta však predbežne ako problematické, sa skutočne našlo bytostné a jediné správne východisko a zároveň PRAVDIVÝ oporný bod všetkej filozofie. Týmto bodom je totiž zásadne a nevyhnutne SUBJEKTÍVNO, VLASTNÉ VEDOMIE. Výlučne ono totiž je a ostáva bezprostredné. Všetko ostatné, nech by to bolo čokoľvek, je sprostredkované a podmienené vedomím, a teda je od neho závislé. Preto sa DESCARTES ako otec novovekej filozofie právom pokladá za jej východisko. Postupujúc touto cestou ďalej dospel onedlho BERKELEY k skutočnému IDEALIZMU, t. j. k poznaniu, že v priestore rozpriestranený, teda objektívny, materiálny svet ako taký vôbec existuje iba v našej PREDSTAVE a že je chybné, ba absurdné, pripisovať mu jestvovanie ako TAKÉMU mimo predstavy a nezávisle od poznávajúceho subjektu, teda predpokladať priamo sa vyskytujúcu, osebe existujúcu hmotu. Toto veľmi správne a hlboké nahliadnutie však vlastne tvorí celú BERKELEYHO filozofiu, a ním sa vyčerpáva.

V dôsledku toho pravá filozofia rozhodne musí byť IDEALISTICKÁ, ba musí byť idealistická už vtedy, ak chce byť čestná. Nič totiž nie je istejšie, než že nikto nikdy nevystúpil zo seba, aby sa bezprostredne identifikoval s vecami, ktoré sú od neho odlišné, ale všetko, o čom sa s istotou, a teda bezprostredne dozvedá, leží v rámci jeho vedomia. Mimo vedomia preto nemožno mať nijakú BEZPROSTREDNÚ istotu: prvé zásady nejakej vedy však musia byť bezprostredne isté. Pre empirické stanovisko ostatných vied je úplne primerané pokladať objektívny svet za priamo sa vyskytujúci. Nie tak pre stanovisko filozofie, ktorá sa vracia k tomu, čo je prvé a pôvodné. Bezprostredne dané je iba VEDOMIE, preto JEJ základy sa obmedzujú na fakty vedomia, t. j. filozofia je bytostne IDEALISTICKÁ. – Realizmus, ktorý sa

³ „Myslím, teda som.“ Descartes, *Principia philosophiae*, I, 7 a 10. In: Descartes, *Princípy filozofie*, Bratislava, Pravda 1986, s. 49 a 50. Slov. prekl.: J. Špaňár. (Pozn. prekl.)

hrubému umu ponúka tým, že vyzerá ako faktický, vychádza práve zo svojvoľného predpokladu, a teda je pochybným vzdušným zámkom, keďže preskakuje a popiera celkom prvý fakt, že všetko, čo poznáme, leží v rámci vedomia. Totiž, že OBJEKTÍVNE JESTVOVANIE vecí je podmienené tým, čo si ich predstavuje a že teda objektívny svet existuje iba AKO PREDSTAVA, nie je nijaká hypotéza, a ešte menej autoritatívny výrok alebo dokonca paradox, o ktorom sa má diskutovať, ale tá najistejšia a najjednoduchšia pravda, ktorej poznanie je sťažené iba tým, že je dokonca až priveľmi jednoduchá, a nie všetci majú dostatok rozvahy na to, aby boli schopní prejsť od vecí k prvotným zložkám svojho vedomia. Nikdy nemôže byť nejaké absolútne a osebe objektívne jestvovanie, ba takéto jestvovanie je priamo nemysliteľné, lebo objektívne ako také má svoju existenciu vždy a zásadne vo vedomí subjektu, je teda jeho predstavou, a teda podmienené ním, ba jeho formami predstavovania, ktoré prináležia subjektu, a nie objektu.

Pravda, to, že OBJEKTÍVNY SVET BY JESTVOVAL, aj keby neexistovala nijaká poznávajúca bytosť, sa zdá na prvý pohľad isté, lebo objektívny svet možno *in abstracto* myslieť bez toho, že by bolo očividné vnútorné protirečenie, ktoré to so sebou nesie. – Ibaže, ak chceme túto abstraktnú myšlienku REALIZOVAŤ, t. j. previesť ju späť na názorné predstavy, z ktorých jediných predsa (ako všetko abstraktné) môže mať svoj obsah a pravdivosť, a preto sa pokúšame IMAGINATÍVNE vytvoriť OBJEKTÍVNY SVET BEZ POZNÁVAJÚCEHO SUBJEKTU, zistíme, že to, čo tu v imaginácii vzniká, je vlastne protiklad toho, čo bolo zámerom, totiž nič iné, než práve iba proces v intelektu poznávajúceho, ktorý nazerá objektívny svet, teda práve to, čo sme chceli vylúčiť. Tento názorný a reálny svet je totiž zjavne mozgový fenomén, preto v predpoklade, že by mal jestvovať aj nezávisle od všetkých mozgov, iba ako taký, spočíva protirečenie.

Hlavná námietka proti nevyhnutnej a bytostnej IDEALITE VŠETKÝCH OBJEKTOV, námietka, ktorá sa zreteľne či nezreteľne ohlasuje v každom človeku, je táto: Aj moja vlastná osoba je pre iného človeka objektom, teda je jeho predstavou. Ja však predsa s istotou viem, že by som jestvoval aj bez toho, aby si ma on predstavoval. No v tom istom vzťahu k jeho intelektu, v akom sa nachádzam JA, nachádzajú sa aj všetky ostatné objekty, a teda aj tie by jestvovali bez toho, aby si ich on predstavoval. – Na to je takáto odpoveď: tento iný človek, ako objekt ktorého teraz chápem svoju osobu, nie je iba SUBJEKTOM, ale predovšetkým poznávajúcim individuum. Preto aj keby on NEJESTVOVAL, ba dokonca aj keby neexistovala vôbec nijaká iná poznávajúca bytosť než ja sám, tak rozhodne by sa tým ešte nerušil SUBJEKT, jediný, v predstave ktorého existujú všetky objekty. Týmto SUBJEKTOM som totiž práve aj ja sám tak,

ako je ním každý poznávajúci človek. A teda v spomínanom prípade by moja osoba zaiste stále ešte jestvovala, opäť však ako predstava, a to v mojom vlastnom poznaní. Svoju osobu totiž aj ja sám poznávam vždy iba sprostredkované, nikdy nie bezprostredne, lebo všetko bytie predstavou je sprostredkované. Totiž, ako OBJEKT, t. j. ako rozpriestranené, priestor zaberajúce a činné poznávam svoje telo iba v nazeraní svojho mozgu. Toto nazeranie je sprostredkované zmyslami, na údajoch ktorých vykonáva nazerajúci um svoju funkciu prechádzať od účinku k príčine, a tak, keďže oko vidí telo alebo ruky sa ho dotýkajú, um konštruuje priestorovú figúru, ktorá vystupuje v priestore ako moje telo. Bezprostredne, napríklad v telesnom pociťovaní tela alebo vo vnútornom sebauvedomení, mi však rozhodne nie je daná nijaká rozpriestranenosť, podoba a pôsobnosť, čo by potom splývali s mojou bytosťou samou, ktorá by podľa toho, aby jestvovala takto, nepotrebovala nikoho iného, v koho poznaní by vystupovala. Toto telesné pociťovanie ako aj sebauvedomenie je tu bezprostredne skôr iba vo vzťahu k VÔLI, totiž ako príjemné alebo nepríjemné, a ako aktívne vo vôľových aktoch, ktoré pre vonkajšie nazeranie vystupujú ako telesné akty. Z tohto teda vyplýva, že jestvovanie mojej osoby alebo môjho tela AKO ROZPRIESTRANENÉHO A ČINNÉHO zakaždým predpokladá čosi od seba odlišné POZNÁVAJÚCE, keďže bytosťne je jestvovaním v aprehenzii, v predstave, teda je jestvovaním PRE INÉ. Fakticky je mozgovým fenoménom, pričom je jedno, či mozog, v ktorom vystupuje, patrí vlastnej alebo cudzej osobe. V prvom prípade sa potom vlastná osoba rozpadá na poznávajúce a poznané, na objekt a subjekt, ktoré tu, tak ako všade, stoja proti sebe ako neoddeliteľné a nezjednotiteľné. – Ak teda moja vlastná osoba, aby jestvovala ako taká, stále potrebuje čosi poznávajúce, bude to prinajmenšom rovnako platiť aj o ostatných objektoch, pre ktoré sa, podľa účelu vyššie uvedenej námietky, vyžadovalo jestvovanie nezávislé od poznávania a jeho subjektu. Inak je pochopiteľné, že jestvovanie, ktoré je podmienené poznávajúcim, je výlučne jestvovaním V PRIESTORE, a preto je jestvovaním rozpriestraneného a pôsobiaceho: iba ono je vždy jestvovaním poznaným, a teda jestvovaním PRE INÉ. Oproti tomu môže všetko takýmto spôsobom jestvujúce mať ešte aj JESTVOVANIE SAMO PRE SEBA, na ktoré nepotrebuje nijaký subjekt. Toto jestvovanie samo pre seba však nemôže byť rozpriestranenosťou a pôsobnosťou (spoločne vypĺňaním priestoru), ale je nevyhnutne bytím iného druhu, totiž bytím VECI SAMEJ OSEBE, ktorá, práve ako taká, nikdy nemôže byť OBJEKTOM. – Toto by bola odpoveď na vyššie uvedenú hlavnú námietku, a tá teda nevyvracia základnú pravdu, že objektívne sa vyskytujúci svet môže jestvovať iba v predstave, teda iba pre subjekt.

Tu ešte chcem poznamenať, že ani KANT, aspoň pokiaľ ostával dôsledný, nemohol pod svojimi vecami osebe myslieť nijaké OBJEKTY. Vyplýva to totiž už z jeho dôkazu toho, že tak priestor, ako aj čas sú číre formy nášho nazerania, ktoré teda nepri náležia k veciam osebe. Čo nie je v priestore a čase, nemôže byť ani OBJEKTOM, teda bytie VECÍ OSEBE už nemôže byť OBJEKTÍVNE, ale musí byť celkom iného druhu, musí byť metafyzické. A teda v tejto Kantovej vete leží už aj tá, že OBJEKTÍVNY svet existuje iba ako PREDSTAVA.

IDEALIZMUS, nech by sa aj povedalo čokoľvek, sa opakovane a vždy znovu chápe nesprávne, keďže sa vykladá tak, akoby popieral EMPIRICKÚ reálnosť vonkajšieho sveta. Na tomto sa zakladá stále opakované apelovanie na zdravý um, ktoré vystupuje v rozmanitých slovných obratoch a prestrojení, napr. ako „ZÁKLADNÉ PRESVEDČENIE“ v škótskej škole alebo ako Jacobiho VIERA v reálnosť vonkajšieho sveta. Vonkajší svet sa rozhodne nedáva, ako to opisuje JACOBI, iba na kredit, a my ho neprijímame na dobré slovo. Dáva sa ako to, čím je, a bezprostredne vykonáva, čo sľubuje. Treba pripomenúť, že ten JACOBI, ktorý vypracoval takýto kreditný systém sveta a úspešne ním obalamutil niektorých profesorov filozofie, čo o ňom potom na jeho spokojnosť tridsať rokov ďalej zoširoka filozofovali, bol ten istý, čo najprv udal LESSINGA ako spinozistu a neskôr SCHELLINGA ako ateistu, a ten ho potom potrestal zaslúženým, dobre známym spôsobom. V súlade s takouto horlivosťou chcel tým, že vonkajší svet deklasoval na vec viery, iba odchyliť dvierka pre vieru vôbec a pripraviť kredit pre to, čo sa neskôr skutočne malo dostať medzi ľudí na kredit: ako keby sa niekto chcel pri zavádzaní papierových peňazí odvolávať na to, že aj hodnota štrngajúcich mincí sa zakladá iba na pečati, ktorou ich orazil štát. Jacobi je vo svojej filozoféme vo viere prijímanej reálnosti vonkajšieho sveta celkom presne „transcendentálnym realistom, ktorý hrá empirického idealistu“, ako ho (*Kritika čistého rozumu*, prvé vydanie, s. 369) karhá Kant. –

Naopak pravý idealizmus práveže nie je empirický, ale transcendentálny. EMPIRICKÚ reálnosť sveta ponecháva nedotknutú, drží sa však toho, že každý OBJEKT, teda empiricky reálne vôbec, je dvojako podmienený SUBJEKTOM: po prvé MATERIÁLNE alebo ako OBJEKT vôbec, lebo objektívne jestvovanie je mysliteľné iba vo vzťahu k subjektu a ako jeho predstava, a po druhé FORMÁLNE, keďže SPÔSOB EXISTENCIE objektu, t. j. stávania sa predstavou (priestor, čas, kauzalita) vychádza zo subjektu, je predisponovaný v subjekte. Teda na jednoduchý alebo BERKELEYHO idealizmus, ktorý sa týka OBJEKTU VÔBEC, bezprostredne nadväzuje idealizmus KANTOV, ktorý sa týka špeciálne daného SPÔSOBU bytia objektom. Ten ukazuje, že celý materiálny svet s jeho telesami v priestore, ktoré sú rozpriestranené a prostredníctvom času

sú vo vzájomných kauzálnych vzťahoch, a všetko, čo s tým súvisí – že toto všetko nie je čímisi, čo sa vyskytuje nezávisle od našej hlavy, ale svoje základné predpoklady to má v našich mozgových funkciách, PROSTREDNÍCTVOM ktorých a v ktorých je výlučne možný TAKÝTO objektívny poriadok vecí, lebo čas, priestor a kauzalita, na ktorých spočívajú všetky tieto reálne a objektívne deje, samy nie sú ničím iným než funkciami mozgu. Že teda tento nemenný PORIADOK vecí, ktorý poskytuje kritérium a vodidlo ich empirickej REALNOSTI, sám vychádza až z mozgu a iba z neho má svoje akreditívy. KANT to ukázal podrobne a dôkladne, ibaže on nespomína mozog, ale hovorí: „poznávacía schopnosť“. Dokonca sa pokúsil dokázať, že tento objektívny poriadok v čase, priestore, kauzalite, hmote atď., na ktorom sa v konečnom dôsledku zakladajú všetky deje reálneho sveta, sa, presne vzaté, vôbec nedá MYSLIEŤ ako osebe existujúci, t. j. ako poriadok vecí sám osebe alebo ako čosi absolútne objektívne a priamo sa vyskytujúce, keďže, ak sa ho pokúsime domyslieť do konca, vedie k protirečeniam. Dosvedčiť to bolo zámerom antinómií. Ja som však v Dodatku k svojmu dielu ukázal, že to bol pokus neúspešný. – Kantovo učenie vedie naopak aj bez antinómií k náhľadu, že veci a celý spôsob ich jestvovania sú neoddeliteľne späté s naším vedomím, preto kto zreteľne pochopí toto, ten rýchlo dospeje k presvedčeniu, že predpoklad existencie vecí ako takých aj mimo nášho vedomia a nezávisle od neho je skutočne absurdný. Že sme totiž tak hlboko vnorení do času, priestoru a kauzality a do celého na nich spočívajúceho priebehu skúsenosti, že sme v ňom (ba dokonca aj zvieratá) tak dokonale doma a od začiatku sa v ňom vieme orientovať, by nebolo možné, keby bol náš intelekt jedno a veci druhé, ale je to vysvetliteľné iba tým, že obidvoje tvorí celok, že intelekt sám tvorí tento poriadok a je tu iba pre veci, no i tie sú tu iba preň.

No dokonca aj odhliadnuc od hlbokých nahliadnutí, ktoré otvára iba Kantova filozofia, sa dá neprípustnosť tak tvrdošijne zastávaného predpokladu absolútneho REALIZMU ukázať alebo aspoň urobiť citeľnou aj bezprostredne, čím ozrejmením jeho zmyslu prostredníctvom úvah, ako je napríklad nasledujúca. – Svet, ako ho poznávame, má, podľa realizmu, jestvovať aj nezávisle od tohto poznávania. Teraz z neho odnímme všetky poznávajúce bytosti, ponechajme teda iba anorganickú a vegetatívnu prírodu. Sú tu bralá, stromy, potoky a modré nebo: Slnko, Mesiac a hviezdy svietia na tento svet ako predtým; ibaže, pravda, márne, keďže tu niet nijakého oka, čo by to videlo. A teraz dodatočne pridajme poznávajúcu bytosť. V jej mozgu vystupuje tento svet EŠTE RAZ a opakuje sa v jeho vnútri presne tak isto, ako predtým mimo neho. K PRVÉMU svetu teda pristúpil DRUHÝ, ktorý sa mu, hoci je od neho

úplne oddelený, navlas podobá. Ako je v OBJEKTÍVNOM nekonečnom priestore uspošobený OBJEKTÍVNY svet, presne tak je teraz v SUBJEKTÍVNOM poznanom priestore uspošobený SUBJEKTÍVNY svet tohto nazerania. Druhý však má oproti prvému navyše ešte aj poznanie, že priestor tam vonku je nekonečný, dokonca môže vopred veľmi podrobne a presne uviesť celú zákonitosť všetkých v ňom možných a ešte neuskutočnených vzťahov, a nemusí sa najprv pozeráť. Rovnako uvádza aj priebeh času, ako aj vzťah medzi príčinou a účinkom, ktorý riadi vonkajšie zmeny. Myslím si, že toto všetko vyzerá pri bližšom pohľade dostatočne absurdne, a preto vedie k presvedčeniu, že mimo hlavy sa nachádzajúci absolútne OBJEKTÍVNY svet, čo je od nej nezávislý a je PRED všetkým poznaním, o ktorom sme sa najprv nazdávali, že ho myslíme, nebol nijaký iný než práve už druhý, SUBJEKTÍVNE poznaný, svet ako predstava, čo je jediný spôsob, akým existuje svet, ktorý sme skutočne schopní myslieť. Podľa toho sa sám od seba vnucuje predpoklad, že svet, ako ho poznávame, jestvuje tiež iba pre naše poznávanie, teda výlučne v PREDSTAVE, a nie ešte raz mimo nej. V súlade s touto predstavou potom možno klásť vec osebe, t. j. to, čo jestvuje nezávisle od nášho a každého poznania, ako čosi celkom odlišné od PREDSTAVY a všetkých jej atribútov, teda od objektivity vôbec. Čo je touto vecou osebe, bude neskôr témou našej druhej knihy.

Oproti tomu na práve kritizovanom predpoklade objektívneho a subjektívneho sveta, obidvoch v PRIESTORE, a na pri tomto predpoklade vznikajúcej nemožnosti prechodu, mosta medzi nimi, spočíva spor o reálnosť vonkajšieho sveta, o ktorom sme uvažovali v § 5 prvého zväzku. S ohľadom naň chcem ešte uviesť nasledujúce.

Subjektívne a objektívne netvorí kontinuum. Bezprostredne vedomé je ohraničené pokožkou, alebo skôr najkrajnejšími zakončeniami nervov, vychádzajúcich z cerebrálneho systému. Mimo toho leží svet, o ktorom nemáme nijakú inú správu než obrazy vo svojej hlave. Či a do akej miery im zodpovedá nezávisle od nás existujúci svet, je otázne. Vzťah medzi obidvoma by mohol byť sprostredkovaný iba zákonom kauzality, lebo iba ten vedie od čohosi daného k čomusi od neho celkom odlišnému. No sám tento zákon musí najprv potvrdiť svoju platnosť. Musí byť alebo OBJEKTÍVNEHO, alebo SUBJEKTÍVNEHO pôvodu.

V obidvoch prípadoch však leží na jednom alebo na druhom brehu, nemôže teda predstavovať most. Ak je, ako predpokladali LOCKE a HUME, *a posteriori*, teda odvodený zo skúsenosti, tak je OBJEKTÍVNEHO pôvodu, sám patrí k otáznemu vonkajšiemu svetu, a preto nemôže zaručovať jeho reálnosť. Potom by sa totiž, podľa LOCKOVEJ metódy, kauzálny zákon dokazoval zo skúsenosti, a reálnosť skúsenosti z kauzálneho zákona. Ak je, naopak, ako

správne učil KANT, kauzálny zákon daný *a priori*, tak je SUBJEKTÍVNEHO pôvodu, a potom je jasné, že ním stále ostávame v SUBJEKTÍVNOM. Totiž, to jediné skutočne EMPIRICKY dané pri nazeraní je nastúpenie pocitu v zmyslovom orgáne. Predpoklad, že tento pocit, hoci aj len vo všeobecnosti, musí mať PRÍČINU, sa zakladá na zákone, ktorý korení vo forme nášho poznávania, t. j. vo funkciách nášho mozgu, a jeho pôvod je preto rovnako subjektívny ako tento zmyslový pocit sám. PRÍČINA daného pocitu predpokladaná v dôsledku tohto zákona v nazeraní ihneď vystupuje ako OBJEKT, ktorého formou javu je priestor a čas. No i samy TIETO formy majú opäť celkom subjektívny pôvod. Sú totiž spôsobmi našej schopnosti nazerania. Tento prechod od zmyslového pocitu k jeho príčine, ktorý, ako som opakovane ukázal, je základom každého zmyslového nazerania, síce dostatočne poukazuje na empirickú prítomnosť empirického objektu v priestore a čase, teda plne postačuje pre praktický život, rozhodne však nestačí na to, aby nám vysvetlil jestvovanie osebe a podstatu osebe javov, ktoré pre nás takýmto spôsobom vytvárajú, alebo skôr ich inteligibilný substrát. Že teda na podnet istých pocitov nastupujúcich v mojich zmyslových orgánoch vzniká v mojej hlave NAZERANIE priestorovo rozpriestranených, časovo stálych a príčinne pôsobiacich vecí ma vôbec neopravňuje k predpokladu, že rovnaké veci s takýmto priamo k nim prináležiacimi vlastnosťami existujú aj samy osebe, t. j. nezávisle od mojej hlavy a mimo nej. – Toto je správny výsledok KANTOVEJ filozofie. To isté sa viaže na skorší, rovnako správny, no oveľa ľahšie pochopiteľný LOCKOV resultát. Ak sa aj totiž, ako to pripúšťa LOCKOVO učenie, k zmyslovým pocitom pridá predpoklad vonkajších vecí ako ich príčin, tak medzi POCITOM, v ktorom spočíva ÚČINOK a objektívnymi DANOSŤAMI PRÍČINY, ktorá ho podnecuje, predsa nemôže byť vôbec nijaká PODOBNOSŤ, lebo pocit ako organická funkcia je najprv určený veľmi náročnou a komplikovanou usposobenosťou našich zmyslových nástrojov, preto je podnietený iba vonkajšou príčinou, a potom sa uskutočňuje celkom podľa svojich vlastných zákonov, teda je plne subjektívny. – LOCKOVA filozofia bola kritikou zmyslových funkcií. KANT však podal kritiku funkcií mozgu. – Tu ale treba popri tomto všetkom predostrieť ešte aj mnou obnovený BERKELEYHO resultát, že totiž každý OBJEKT, nech by bol akéhokoľvek pôvodu, je už AKO OBJEKT podmienený subjektom, totiž zásadne je iba jeho PREDSTAVOU. Cieľovým bodom realizmu je práve objekt bez subjektu, ten však nie je možné ani len jasne myslieť. Z celého tohto výkladu iste a zreteľne vyplýva, že zámer uchopiť PODSTATU vecí OSEBE je cestou číreho POZNANIA A PREDSTAVY celkom nedosiahnuteľný, lebo poznanie pristupuje k veciam vždy iba ZVONKU, a preto večne musí ostávať VONKU. Tento zámer by sa mohol

dosiahnuť výlučne tým, že MY SAMI by sme sa nachádzali vo vnútri vecí, čím by sme ho spoznali bezprostredne. Do akej miery je to skutočne tak, tým sa zaoberá moja druhá kniha. Pokiaľ však, ako v tejto prvej knihe, zotrávame pri objektívnom chápaní, teda pri POZNANÍ, svet pre nás je a ostáva čírou PREDSTAVOU, lebo tu nie je nijaká cesta, ktorá by viedla mimo nej.

Okrem toho je však zotravovanie na IDEALISTICKOM hľadisku nevyhnutnou protiváhou MATERIALISTICKÉHO. Kontroverziu o reálnom a ideálnom možno totiž pokladať aj za týkajúcu sa existencie HMOTY. V konečnom dôsledku je totiž tým, o čo sa vedú spory, jej reálnosť alebo ideálnosť. Vyskytuje sa hmota ako taká iba v našej predstave alebo existuje aj nezávisle od nej? V druhom prípade by bola vecou osebe, a kto predpokladá osebe existujúcu hmotu, musí byť tiež, konzekventne, materialistom, t. j. musí z nej urobiť princíp vysvetlenia všetkých vecí. Kto ju, naopak, ako vec osebe popiera, je *eo ipso* idealista. Priamo a bez oklúku tvrdil reálnosť hmoty v novoveku iba LOCKE. Jeho učenie sprostredkované CONDILLACOM viedlo preto k senzualizmu a materializmu Francúzov. Priamo a bez modifikácií popieral hmotu iba BERKELEY. Uplatnením protikladu je teda idealizmus a materializmus, ktoré v ich extrémoch reprezentujú BERKELEY a francúzski materialisti (Holbach). O FICHTEM sa tu netreba zmieňovať. Nezaslúži si miesto medzi skutočnými filozofmi, týmito vyvolencami ľudstva, ktorí s hlbokou vážnosťou nehľadajú svoju vec, ale PRAVDU, a preto sa nesmú zamieňať s tými, čo majú pri predstieraní tohto hľadania na zreteli iba svoj osobný úspech. FICHTE je otcom PSEUDOFILOZOFIE a NEČESTNEJ metódy, ktorá sa pokúša zavádzať dvojznačnosťou v používaní slov, nezrozumiteľnosťou a sofizmami, a imponovať pri tom vznešeným tónom, teda podvádzať tých, čo sú učeniachtiví. Táto metóda potom, čo ju uplatnil aj SCHELLING, dosiahla, ako je známe, svoj vrchol v HEGELOVI, u ktorého dozrela na skutočné šarlatánstvo. Kto však popri Kantovi úplne vážne spomenie dokonca hoci aj len FICHTEHO, ten dokazuje, že ani netuší, čo je KANT. – Oproti tomu aj materializmus má svoje oprávnenie. Je rovnako pravda, že poznávajúce je produktom hmoty, ako že hmota je čírou predstavou poznávajúceho, čo je však rovnako jednostranné. Materializmus je totiž filozofiou subjektu, ktorý do svojho výpočtu zabúda zahrnúť sám seba. Práve preto sa proti tvrdeniu, že ja som čírou modifikáciou hmoty, musí uplatniť tvrdenie, že všetka hmota existuje iba v mojej predstave,

a toto tvrdenie nie je o nič menej oprávnené. Zdá sa, že temné poznanie tohto vzťahu podnietilo i Platónov výrok *ὕλη ἀληθινὸν ψευδος (materia mendacium verax)*⁴.

REALIZMUS, ako som povedal, nevyhnutne vedie k MATERIALIZMU. Ak totiž empirické nazeranie poskytuje veci osebe ako jestvujú nezávisle od nášho poznávania, tak aj skúsenosť poskytuje PORIADOK vecí osebe, t. j. pravdivý a jediný poriadok sveta. Aby sa dalo vyhnúť týmto dôsledkom, tak sa ešte v čase nespornej platnosti REALIZMU nastolil SPIRITUALIZMUS, teda predpoklad ďalšej substancie existujúcej mimo hmoty a popri nej, predpoklad NEHMOTNEJ SUBSTANCIE. Tento skúsenosťami, dôkazmi a pochopiteľnosťou ihneď opustený dualizmus a SPIRITUALIZMUS popieral už SPINOZA a jeho chybnosť ukázal KANT, a to vďaka tomu, že zároveň uplatnil IDEALIZMUS. S REALIZMOM totiž odpadá MATERIALIZMUS, ku ktorému bol ako protiváha vymyslený SPIRITUALIZMUS, sám od seba, keďže hmota sa potom, popri chode prírody, stáva čírym JAVOM podmieneným intelektom, keďže svoje jestvovanie má výlučne v jeho PREDSTAVE. Podľa toho je proti MATERIALIZMU zdanlivým a chybným prostriedkom SPIRITUALIZMUS, skutočným a pravým však IDEALIZMUS, ktorý tým, že kladie objektívny svet ako závislý OD NÁS, poskytuje potrebnú protiváhu k závislosti OD SVETA, do akej kolobeh prírody stavia NÁS. Svet, z ktorého sa vyčleňujem smrťou, bol na druhej strane iba mojou predstavou. Ťažisko jestvovania sa vracia späť do SUBJEKTU. Nedokazuje sa, ako v spiritualizme, nezávislosť poznávajúceho od hmoty, ale závislosť hmoty od poznávajúceho. Pravda, nie je to tak ľahko pochopiteľné a pohodlne naporúdzi, ako u spiritualizmu s jeho dvoma substanciami, no *χαλεπα τα καλα*⁵.

Proti SUBJEKTÍVNEMU východiskovému bodu „svet je moja predstava“ totiž nepochybne stojí predbežne rovnako oprávnený OBJEKTÍVNY „svet je hmota“ alebo „iba hmota je úplne“ (keďže ona jediná nie je podrobená vzniku a zániku), alebo „všetko, čo existuje, je hmota“. To je východiskový bod Demokrita, Leukippa a Epikura. Pri bližšom pozorovaní však vychádzaniu zo SUBJEKTU ostáva jedna skutočná prednosť: je o jeden úplne oprávnený krok vpredu. Totiž, výlučne vedomie je BEZPROSTREDNÉ: ak však ihneď prechádzame k hmote a z nej robíme východiskový bod, vedomie preskakujeme. Inak by muselo byť možné z hmoty a z jej správne, úplne a vyčerpávajúco poznaných vlastností (k čomu máme ešte ďaleko) skonštruovať svet. Všetko, čo vzniklo, sa totiž stalo skutočným prostredníctvom PRÍČIN, ktoré

⁴ „Hmota je prelud, ktorý zodpovedá pravde.“ Pripisované Platónovi, citované pravdepodobne podľa Plotina, *Enneades II, 5, 5*. (Pozn. prekl.)

⁵ „ušľachtilé je ťažké“ (Pozn. prekl.)

mohli pôsobiť a nastať len vďaka ZÁKLADNÝM SILÁM HMOTY. Tie však musia byť úplne dokázateľné aspoň *objective*, hoci *subjective* nikdy nedospejeme k tomu, aby sme ich poznali. Základom takéhoto vysvetlenia a konštrukcie sveta by však nielenže bol predpoklad hmoty ako jestvujúcej osebe (kým popravde je podmienená subjektom), ale ešte aj všetky PÔVODNÉ VLASTNOSTI tejto hmoty by museli ostať v platnosti ako úplne nevysvetliteľné, teda ako *qualitates occultae*⁶. (Pozri § 26 a 27 prvého zväzku.) Hmota je totiž iba nositeľkou týchto síl, ako je zákon kauzality iba usporiadavateľom ich javov. A teda takéto vysvetlenie sveta by bolo aj tak vždy iba relatívne a podmienené, vlastne by bolo dielom FYZIKY, ktorá by na každom kroku túžila po METAFYZIKE. – Na druhej strane aj subjektívny východiskový bod a základná téza „svet je moja predstava“ je v čomsi neadekvátne: sčasti v tom, že je jednostranná, keďže svet je okrem toho ešte omnoho viac (totiž vec osebe, vôľa), ba to, že je predstavou, je preň do istej miery akcidentálne; sčasti však aj v tom, že vyjadruje iba to, že objekt je podmienený subjektom, bez toho, že by zároveň uvádzala, že aj subjekt ako taký je podmienený objektom. Totiž, rovnako chybná ako veta neškoleného umu „svet, objekt by tu predsa bol aj keby nebolo nijakého subjektu,“ je veta „subjekt by bol poznávajúci aj vtedy, keby nemal nijaký objekt, t. j. vôbec nijakú predstavu“. Vedomie bez predmetu nie je vedomím. Mysliaci subjekt má ako svoj objekt POJMY, zmyslovo nazerajúci má objekty s kvalitami, zodpovedajúcimi jeho organizácii. Ak SUBJEKT pripravíme o všetky bližšie určenia a formy jeho poznávania, stratia sa aj všetky vlastnosti objektu a neostane nič než HMOTA BEZ FORMY A KVALITY, ktorá sa v skúsenosti nemôže vyskytovať rovnako, ako subjekt bez foriem svojho poznávania, ktorá však predsa ostane stáť oproti nahému subjektu ako takému ako jeho reflex, čo môže zmiznúť iba zároveň s ním. Hoci sa materializmus domnieva, že nepostuluje nič než hmotu, prípadne atómy, nevedome k nej predsa kladie nielen subjekt, ale aj priestor, čas a kauzalitu, ktoré spočívajú v špeciálnych určeníach subjektu. Svet ako predstava, objektívny svet, má teda takpovediac dva póly: totiž absolútny poznávajúci subjekt bez foriem jeho poznávania, a potom surovú hmotu bez formy a kvality. Obidvoje nie je vôbec poznateľné: subjekt preto, lebo on je tým poznávajúcim a hmota preto, lebo bez formy a kvality ju nemožno nazeráť. Predsa je však obidvoje základnou podmienkou všetkého empirického nazerania. Preto proti surovej, nesformovanej, celkom mŕtvej (t. j. bez vôle) hmote, ktorá nie je daná v nijakej skúsenosti, ale v každej sa

⁶ „skryté vlastnosti“ – scholastický výraz na označenie ďalej neobjasniteľného pôsobenia vecí (Pozn. prekl.)

predpokladá, stojí ako čistý náprotivok poznávajúci subjekt číro ako taký, ktorý je rovnako predpokladom všetkej skúsenosti. Tento subjekt nie je v čase: čas je totiž až bližšia forma všetkého jeho predstavovania si. Proti nemu stojaca hmota je podľa toho večne nepominuteľná, je stála v čase, vlastne však vôbec nie je rozpriestranená, lebo rozpriestranenosť dáva formu, a teda nie je ani priestorová. Všetko ostatné je zahrnuté do stáleho vznikania a zanikania, kým subjekt a hmota predstavujú spočívajúce póly sveta ako predstavy. Stálosť hmoty možno preto chápať ako reflex bezčasovosti čistého subjektu, ak ho berieme absolútne ako podmienku každého objektu. Obidvoje prináleží javu, nie veci osebe, je však jeho základným skeletom. Obidvoje sa našlo abstrakciou a nebolo dané bezprostredne čisto a pre seba.

Základnou chybou všetkých systémov bolo zneuznanie pravdy, že INTELEKT A HMOTA SÚ KORELÁTY, t. j. že jedno jestvuje len pre druhé, obidvoje stojí a padá spoločne, jedno je iba reflexom druhého, ba že vlastne sú jedno a to isté, uvažované z dvoch protichodných strán, pričom toto jedno, čo tu anticipujem – je javom vôle alebo veci osebe, a teda obidvoje je sekundárne. Pôvod sveta preto nemožno hľadať ani v jednom z nich. V dôsledku tohto zneuznania však všetky systémy (azda s výnimkou spinozizmu) hľadali pôvod všetkých vecí v jednom z nich dvoch. Kladú totiž ako absolútne prvé a ako *δημιουργος*⁷ alebo intelekt, *νοος*, a podľa toho v ňom nechávajú vzísť PREDSTAVU vecí a svet pred ich skutočnosťou, a teda odlišujú reálny svet od sveta ako predstavy, čo je chybné. Preto ako to, čím sa dá obidvoje odlišiť, teraz nastupuje HMOTA ako vec osebe. Z tohto vzniká nevyhnutnosť prirobiť hmotu, *ύλη*, aby, pristúpiac k čírej predstave sveta, udelila tejto predstave reálnosť. A tak, buď ju musí tento pôvodný intelekt objaviť: potom je, rovnako ako on, tým absolútne prvým a my máme dve absolútne prvé veci, *δημιουργος* a *ύλη*, alebo ju vytvorí z ničoho, čo je predpoklad, proti ktorému sa vzpiera náš um, lebo ten je schopný chápať iba zmeny hmoty, a nie jej vznik alebo zánik. Čo sa v podstate zakladá práve na tom, že hmota je jeho bytostným korelátom. – Systémy týmto systémom protichodné, ktoré robia tým, čo je absolútne prvé, druhý z obidvoch korelátov, teda hmotu, predpokladajú hmotu jestvujúcu bez toho, aby si ju niekto predstavoval, čo je priame protirečenie, ako to dostatočne objasňuje všetko, čo som povedal už vyššie, keďže jestvovaním hmoty myslíme vždy iba jej bytie predstavou. Podľa toho však pre ne vzniká nevyhnutnosť, pripojiť k tejto hmote, ktorá

⁷ „stvoriteľ a sveta, demiurga“ (Pozn. prekl.)

jediná je ich absolútne prvým, intelekt, ktorý sa o nej má nakoniec dozvedieť. Túto slabinu materializmu som opísal v § 7 prvého zväzku. – U mňa, naopak, hmota a intelekt jestvujú ako neoddeliteľné koreláty, iba pre seba navzájom, a preto relatívne. Hmota je predstavou intelektu, intelekt je to, výlučne v predstave čoho hmota existuje. Obidvoje spolu tvorí SVET AKO PREDSTAVU, čo je práve KANTOV JAV, a teda čosi sekundárne. Primárne je to, čo sa javí, VEC OSEBE, ktorou je, ako sa dozvieme neskôr, VÔĽA. Tá osebe nie je ani predstavujúcim si, ani predstavovaným, ale čímisi od svojho spôsobu javenia sa celkom odlišným.

Na zdôraznenie záveru tejto rovnako dôležitej, ako ťažkej úvahy, chcem obidve tieto abstrakcie personifikovať a nechať ich vystúpiť v dialógu, podľa vzoru drámy *PRABODHA CHANDRODAYA*. Porovnať ho možno aj s podobným dialógom hmoty a formy v *Duodecim principia philosophiae*, c. 1 a 2, od RAIMUNDA LULLA.

SUBJEKT

Ja som, a okrem mňa nie je nič. Svet je totiž moja predstava.

HMOTA

Trúfalý blud! Ja, ja som: a okrem mňa nie je nič. Svet je totiž moja prechodná forma. Ty si číry výsledok časti tejto formy, a to úplne náhodný.

SUBJEKT

Aká bláznivá domýšľavosť! Ani ty ani tvoje formy by ste sa nevyskytovali bezo MŇA, ste podmienené mnou. Kto si mňa odmyslí a domnieva sa, že vás ešte potom môže myslieť, je v zajatí toho najhrubšieho klamu, lebo vaše jestvovanie mimo mojej predstavy je priame protirečenie, drievko zo železa. To, že VY STE, znamená práve iba toľko, že sa stávate mnou predstavovanými. Moja predstava je miestom vášho jestvovania, preto ja som jeho prvá podmienka.

HMOTA

Trúfalosť tvojho tvrdenia bude našťastie onedlho vyvrátená reálnym spôsobom, a nie čírymi slovami. Ešte niekoľko okamihov, a teba – teba viac nebude, prepadneš sa s celým svojím chvastúnstvom do ničoty, prekízneš naokolo ako tieň a postihne ťa osud všetkých mojich

pominuteľných foriem. Ja, ja však ostávam, neporušená a nezmenšená, od tisícročia k tisícročiu, po nekonečný čas, a bez zachvenia hľadím na hru striedania sa mojich foriem.

SUBJEKT

Tento nekonečný čas, ktorého prežitím sa chváliš, rovnako ako priestor, ktorý vyplňaš, vyskytuje sa iba v mojej predstave, ktorú v sebe nosím hotovú a ty v nej vystupuješ, v predstave, ktorá ťa v sebe zahŕňa a až vďaka tomu jestvuješ. A zničenie, ktorým sa mi vyhrážaš, sa netýka MŇA, lebo inak by si bola zničená SPOLU so mnou. Týka sa iba individua, ktoré je na krátky čas mojím nositeľom a ja si ho predstavujem, tak ako všetko ostatné.

HMOTA

Aj keby som s tým súhlasila a pristala na to, že tvoje jestvovanie, ktoré je predsa neoddeliteľne späté s jestvovaním týchto pominuteľných individuí, možno brať ako existujúce pre seba, predsa by ostalo závislé od môjho jestvovania. Si totiž subjektom, len pokiaľ máš nejaký objekt: a týmto objektom som ja. Ja som jeho jadrom a obsahom, tým trvám v ňom, tým, čo ho drží pohromade a bez čoho by bol rovnako nesúvislý a vznášal by sa rovnako bez vlastnej podstaty, ako sny a fantázie tvojich individuí, ktoré si dokonca ešte aj svoj zdanlivý obsah požičiavajú odo mňa.

SUBJEKT

Dobre robíš, že nechceš poprieť moje jestvovanie iba preto, že je späté s individuími. Rovnako neoddeliteľne totiž, ako som ja pripútaný k nim, si ty pripútaná k svojej sestre forme, a ešte nikdy si sa nezjavila bez nej. Teba, tak ako ani mňa, ešte nijaké oko nevidelo nahú a izolovanú. Sme totiž iba abstrakcie. V základe je to JEDNA podstata, čo nazerá samu seba a je sama sebou nazeraná, no jej bytie osebe nemôže spočívať ani v nazeraní, ani v byť nazeraným, keďže to je rozdelené medzi nás.

OBIDVOJE

A tak sme neoddeliteľne späté, ako nevyhnutné časti celku, ktorý nás zahŕňa a existuje prostredníctvom nás. Iba nedorozumenie nás môže stavať nepriateľsky proti sebe a zvädzať k tomu, aby sme bojovali proti jestvovaniu druhej, s ktorým stojí a padá aj jestvovanie prvej.

Týmto celkom, čo zahŕňa obidvoje, je svet ako predstava, jav. Po jeho odňatí ostáva už iba čisté metafyzično, vec osebe, ktoré v druhej knihe spoznáme ako vôľu.

KAPITOLA 2 K UČENIU O NAZERAJÚCOM ALEBO UMOVOM POZNANÍ.

Popri všetkej TRANSCENDENTÁLNEJ idealite si objektívny svet zachováva EMPIRICKÚ reálnosť. Objekt síce nie je vecou osebe, no ako empirický objekt je reálny. Priestor sa síce nachádza iba v mojej hlave, no empiricky je moja hlava v priestore. Kauzálny zákon síce nikdy nemôže slúžiť na odstránenie idealizmu tým, že by tvoril most medzi vecami osebe a naším poznaním o nich, a teda by zaisťoval absolútnu reálnosť sveta, vystupujúceho v dôsledku jeho uplatnenia, to však rozhodne neruší kauzálny vzťah medzi objektmi navzájom, a teda ani ten, ktorý nepopierateľne nastáva medzi vlastným telom každého poznávajúceho a ostatnými materiálnymi objektmi. Kauzálny zákon však spája iba javy, a za ne nevedie. Sme a ostávame s ním vo svete objektov, t. j. javov, teda vlastne predstáv. Celok takéhoto skúsenostného sveta však predsa ostáva podmienený najprv poznaním subjektu vôbec ako jeho nevyhnutným predpokladom, a potom špeciálnymi formami nášho nazerania a aprehenzie, nevyhnutne teda pripadá číremu JAVU a nemá nijaký nárok na platnosť vo svete vecí samých osebe. Dokonca sám subjekt (pokiaľ je iba poznávajúci) patrí k číremu javu, tvoriac jeho druhú, dopĺňajúcu ho polovicu.

Bez uplatnenia zákona kauzality by inak nikdy nemohlo nastať nazeranie OBJEKTÍVNEHO sveta. Toto nazeranie je totiž, ako som vysvetlil už viackrát, bytostne INTELEKTUÁLNE, a nie iba SENZUÁLNE. Zmysly poskytujú číry POCIT, ktorý ešte dlho nie je nijakým NAZERANÍM. Podiel zmyslového pocitu na nazeraní vyčlenil LOCKE pod názvom SEKUNDÁRNE KVALITY, ktoré právom uprel veciam samým osebe. No KANT, postupujúc LOCKOVOU metódou ďalej, uprel veciam osebe a vylúčil z nich to, čo patrí k SPRACOVANIU tejto látky (zmyslového pocitu) MOZGOM, a tu vyplynulo, že sem sa zahrnulo všetko, čo LOCKE ponechal ako PRIMÁRNE kvality veciam osebe, totiž rozpriestranenosť, tvar, pevnosť atď. Tým sa u KANTA stala vec osebe úplnou neznámou = x. U LOCKA je podľa toho vec osebe síce bezfarebná, nevydáva zvuk, je bez chuti a pachu, nie je teplá ani studená, mäkká ani tvrdá, hladká ani drsná, predsa však ostáva rozpriestranená, má tvar, je nepreniknuteľná, je v pokoji alebo v pohybe a má mieru a počet.